МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

УМАНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет економіки, підприємництва та інформаційних технологій

Кафедра підприємницьких та соціальних технологій

Допущено до захисту

“_____” _____ 2026 р.

Зав. кафедри, д.е.н., професор

_____ Соколюк С.Ю.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

ДЕМОГРАФІЧНА СИТУАЦІЯ В УКРАЇНІ ТА ШЛЯХИ ЇЇ ПОКРАЩЕННЯ

Виконала – студентка 4 курсу, групи 41-сз
освітньої програми «Соціальне забезпечення»
спеціальності 232 Соціальне забезпечення
БАСУН Катерина Олександрівна

Науковий керівник – к.е.н., доцент
НЕПОЧАТЕНКО Олександр

Умань – 2026

Реферат
на кваліфікаційну роботу
студентки факультету економіки, підприємництва та інформаційних технологій УНУ
(спеціальності 232 «Соціальне забезпечення» ОС «Бакалавр»)
БАСУН Катерини Олександрівни на тему:
«Демографічна ситуація в Україні та шляхи її покращення»

Демографічна ситуація в Україні є однією з найгостріших соціально-економічних проблем сучасності. Протягом останніх десятиліть країна стикається зі стійким скороченням чисельності населення, що зумовлено низьким рівнем народжуваності, високою смертністю та значними міграційними процесами. Особливо загострилася ситуація в умовах війни, що призвела до масового виїзду громадян за кордон і погіршення якості життя. Така демографічна криза становить серйозну загрозу для економічного розвитку, трудового потенціалу та національної безпеки держави. Отже, проблема полягає у необхідності пошуку ефективних шляхів стабілізації чисельності населення, підвищення рівня народжуваності та створення умов для повернення і закріплення громадян в Україні.

В даній роботі, яка складається з трьох розділів, використано теоретичний матеріал із сучасних навчальних посібників, наукових статей та інших праць провідних науковців. Загальний об'єм роботи складає 42 сторінки, основний текст розміщений на 37 сторінках. Робота містить 10 рисунків, 7 таблиць, а також 1 додаток. Кількість використаних джерел становить 30 наукових праці та Інтернет-ресурсів.

Метою кваліфікаційної роботи є дослідження сучасної демографічної ситуації в Україні, виявлення основних причин її погіршення та обґрунтування ефективних шляхів її покращення з урахуванням соціально-економічних і політичних чинників.

В першому розділі розглянуто теоретичні основи дослідження демографічної ситуації та її впливу на соціально-економічний розвиток України.

В другому розділі здійснено аналіз сучасного стану та особливостей демографічних процесів в Україні.

В третьому розділі окреслено напрями та сучасні підходи до покращення демографічної ситуації в Україні.

Анотація

Кваліфікаційна робота присвячена дослідженню сучасної демографічної ситуації в Україні та визначенню основних шляхів її покращення. У роботі розкрито теоретичні засади демографічного розвитку, проаналізовано показники народжуваності, смертності, міграції та вікової структури населення, досліджено вплив соціально-економічних, політичних і воєнних чинників, оцінено сучасний стан демографічної кризи та визначено основні напрями державної політики щодо стабілізації чисельності населення, підвищення народжуваності, зниження смертності й повернення мігрантів.

Ключові слова: демографічна ситуація, народжуваність, смертність, міграція, демографічна криза, населення, соціально-економічний розвиток, державна політика.

Summary

This thesis examines the current demographic situation in Ukraine and identifies key strategies for improving it. The study explores the theoretical foundations of demographic development, analyzes indicators of fertility, mortality, migration, and the age structure of the population, examines the influence of socioeconomic, political, and military factors, assesses the current state of the demographic crisis, and identifies the main directions of state policy regarding stabilizing the population size, increasing fertility, reducing mortality, and encouraging the return of migrants.

Keywords: demographic situation, fertility, mortality, migration, demographic crisis, population, socioeconomic development, state policy.

ЗМІСТ

ВСТУП ……. 4

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ДЕМОГРАФІЧНОЇ СИТУАЦІЇ ТА ЇЇ ВПЛИВУ НА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК УКРАЇНИ..… 6

РОЗДІЛ 2. СУЧАСНИЙ СТАН ТА ОСОБЛИВОСТІ ДЕМОГРАФІЧНИХ ПРОЦЕСІВ В УКРАЇНІ…….…….... 14

2.1 Аналіз сучасного стану та тенденцій демографічного розвитку в Україні ……. 14

2.2 Основні проблеми та чинники погіршення демографічної ситуації в Україні……...…....…. 21

РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ ТА СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ПОКРАЩЕННЯ ДЕМОГРАФІЧНОЇ СИТУАЦІЇ В УКРАЇНІ…… 31

ВИСНОВКИ……... 36

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ…….. 38

ДОДАТКИ……... 41

ВСТУП

У сучасних умовах загострення соціально-економічних викликів та глибоких суспільних трансформацій в Україні особливого значення набуває проблема демографічного розвитку. Скорочення чисельності населення, зниження рівня народжуваності, зростання смертності, старіння нації та активні міграційні процеси створюють серйозні загрози для трудового потенціалу, економічного зростання і соціальної стабільності держави. Особливо ускладнюється ситуація в умовах воєнного стану, що супроводжується вимушеною міграцією населення та погіршенням якості життя громадян. За таких обставин формування ефективної демографічної політики є необхідною передумовою сталого розвитку країни.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю пошуку ефективних механізмів стабілізації демографічної ситуації, підвищення рівня народжуваності, зниження смертності та стимулювання повернення населення з-за кордону. Важливого значення набувають питання покращення соціального забезпечення, розвитку системи охорони здоров’я, підтримки сімей з дітьми, підвищення рівня життя населення та створення сприятливих умов для реалізації трудового потенціалу громадян.

Об’єкт дослідження: демографічні процеси в Україні.

Предмет дослідження: теоретичні засади, чинники та механізми формування і покращення демографічної ситуації в Україні.

Метою кваліфікаційної роботи є дослідження сучасної демографічної ситуації в Україні, виявлення основних причин її погіршення та обґрунтування ефективних шляхів її покращення з урахуванням соціально-економічних і політичних чинників.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати теоретичні основи демографічного розвитку.
2. Дослідити сучасний стан та тенденції демографічних процесів в Україні.

3. Виявити основні проблеми та чинники погіршення демографічної ситуації.

4. Обґрунтувати напрями покращення демографічної ситуації в Україні.

Структура роботи зумовлена метою та завданнями дослідження і складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ДЕМОГРАФІЧНОЇ СИТУАЦІЇ ТА ЇЇ ВПЛИВУ НА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК УКРАЇНИ

Демографічна ситуація є однією з ключових характеристик розвитку суспільства та відображає стан і динаміку населення певної території. Вона формується під впливом комплексу соціально-економічних, політичних, культурних та екологічних чинників і визначає можливості економічного зростання країни.

У науковій літературі демографічна ситуація трактується як сукупність кількісних і якісних характеристик населення, що включають його чисельність, структуру, відтворення та територіальне розміщення. До основних складових демографічної ситуації належать:

- чисельність населення та її динаміка;
- рівень народжуваності;
- рівень смертності;
- природний приріст (скорочення) населення;
- міграційні процеси;
- вікова та статева структура населення;
- середня тривалість життя.

Для наочності ці елементи можна подати у вигляді схеми (рис. 1.1), що відображає причинно-наслідкові зв’язки між ключовими показниками демографічної ситуації.

Демографічна ситуація є важливою характеристикою розвитку суспільства, оскільки відображає стан і динаміку населення певної території. Вона формується під впливом соціально-економічних, політичних, культурних та екологічних чинників і безпосередньо впливає на економічний потенціал країни. Структура демографічної ситуації охоплює ключові елементи, такі як чисельність населення та її динаміка, рівень народжуваності і смертності, природний приріст або скорочення населення, міграційні процеси, вікова та

статева структура, а також середню тривалість життя. Аналіз цих складових дозволяє оцінити тенденції розвитку населення та визначити їх вплив на соціально-економічний розвиток держави.

Демографічна ситуація
↓ *(стан і динаміка населення)*
Чисельність населення та її динаміка
↓ *(зміни чисельності)*
Природний рух населення
↓ *(народжуваність → смертність)*
Природний приріст (скорочення)
↓
Міграційні процеси (імміграція ↔ еміграція)
↓
Вікова та статева структура населення
↓
Середня тривалість життя

Рис. 1.1. Структура демографічної ситуації
Джерело: сформовано автором на основі аналізу демографічної та соціально-економічної ситуації в Україні [1-3].

Таким чином, демографічна ситуація є комплексним явищем, що формує основу для соціально-економічного розвитку країни. Чисельність населення, його вікова та статева структура, рівні народжуваності та смертності, а також міграційні процеси визначають не лише стан ринку праці, а й темпи економічного зростання, навантаження на соціальну сферу та потребу у державному регулюванні [4-6; 8].

Схематичне відображення ключових складових демографічної ситуації дозволяє наочно побачити взаємозв’язок між демографічними показниками та соціально-економічними процесами, що сприяє ефективному аналізу та прогнозуванню розвитку країни.

Фактори, що впливають на демографічну ситуацію, мають комплексний характер і визначають динаміку чисельності та структури населення, рівень народжуваності, смертності та природного приросту. Для ефективного аналізу

та прогнозування демографічних процесів важливо враховувати не лише економічні показники, а й політичні, культурні та екологічні чинники.

Рисунок 1.2 демонструє взаємозв'язок основних груп факторів із демографічною ситуацією, що дозволяє наочно уявити комплексність впливів та їх послідовність.

Соціально-економічні фактори
↓
Демографічна ситуація
↓
Політичні фактори
↓
Культурні фактори
↓
Екологічні фактори

Рис. 1.2. Фактори, що впливають на демографічну ситуацію

Джерело: сформовано автором на основі аналізу демографічної та соціально-економічної ситуації в Україні [4-7].

Схематичне відображення факторів дозволяє зрозуміти, що демографічна ситуація формується під впливом багатьох взаємопов'язаних чинників. Соціально-економічні, політичні, культурні та екологічні аспекти взаємодіють і визначають стан та тенденції розвитку населення. Такий підхід забезпечує комплексний аналіз і створює основу для розробки ефективної соціально-економічної та демографічної політики держави.

Важливість аналізу демографічної ситуації зумовлена тим, що вона безпосередньо впливає на формування трудового потенціалу, структуру споживання, соціальну політику та економічну стабільність держави.

Оцінка демографічної ситуації здійснюється за допомогою системи статистичних показників, які дозволяють проаналізувати як кількісні, так і якісні характеристики населення [12-14; 21].

До показників природного руху населення належать:

- коефіцієнт народжуваності – кількість народжених на 1000 осіб населення;
- коефіцієнт смертності – кількість померлих на 1000 осіб;

- коефіцієнт природного приросту – різниця між народжуваністю і смертністю.

Механічний рух населення (міграція) характеризується такими показниками:

- кількість іммігрантів і емігрантів;
- міграційне сальдо;
- рівень міграційної мобільності населення.

До структурних характеристик населення належать:

- вікова структура (частка дітей, працездатного та літнього населення);
- статева структура;
- рівень демографічного навантаження;
- рівень урбанізації.

Для комплексного вивчення демографічної ситуації використовуються різні наукові методи, які дозволяють оцінювати як кількісні, так і якісні характеристики населення. Статистичний, порівняльний та економіко-математичний підходи дають змогу аналізувати тенденції народжуваності, смертності, природного приросту та міграційних процесів.

Рисунок 1.3 демонструє послідовність застосування методів аналізу демографічної ситуації, від збору та систематизації даних до прогнозування майбутніх тенденцій розвитку населення.

Статистичний метод
↓
Порівняльний метод
↓
Економіко-математичний метод
↓
Методи демографічного прогнозування
↓
Оцінка тенденцій розвитку населення

Рис. 1.3. Методи аналізу демографічної ситуації

Джерело: сформовано автором на основі аналізу демографічної та соціально-економічної ситуації в Україні [2-6].

Схема показує логічну послідовність використання методів у демографічному дослідженні: від збору та обробки даних до побудови прогнозів. Такий підхід дозволяє не лише аналізувати поточний стан населення, а й оцінювати майбутні тенденції, що є важливим для планування соціально-економічної політики та стратегій розвитку держави.

Для аналізу демографічної ситуації використовуються різні методи, зокрема статистичний, порівняльний, економіко-математичний, а також методи демографічного прогнозування. Вони дозволяють оцінити тенденції розвитку населення та визначити їх можливі наслідки для економіки.

У наукових дослідженнях демографічні процеси пояснюються на основі різних теоретичних концепцій.

Однією з найбільш поширених є теорія демографічного переходу, яка описує зміну типів відтворення населення у процесі соціально-економічного розвитку. Вона передбачає перехід від високих показників народжуваності та смертності до низьких, що супроводжується старінням населення.

Мальтузіанська теорія наголошує на обмеженості ресурсів і стверджує, що зростання населення може випереджати зростання виробництва продовольства, що призводить до кризових явищ.

Сучасні підходи, зокрема теорія людського капіталу, розглядають населення як головний фактор економічного розвитку. У цьому контексті важливого значення набувають рівень освіти, стан здоров’я та професійна підготовка населення.

Також значну роль відіграють концепції сталого розвитку, які підкреслюють необхідність гармонізації демографічних, економічних та екологічних процесів.

Демографічна ситуація має суттєвий вплив на всі сфери соціально-економічного розвитку країни.

По-перше, вона визначає стан ринку праці. Кількість і структура працездатного населення впливають на рівень зайнятості, продуктивність праці

та економічну активність населення. Зменшення чисельності працездатного населення може призводити до дефіциту робочої сили.

По-друге, демографічні процеси впливають на темпи економічного зростання. Зростання населення стимулює попит на товари і послуги, тоді як його скорочення може стримувати розвиток економіки.

По-третє, важливим є вплив на соціальну сферу. Старіння населення збільшує навантаження на пенсійну систему та систему охорони здоров'я. Зростає потреба у соціальному забезпеченні та медичних послугах.

По-четверте, демографічна ситуація впливає на регіональний розвиток. Урбанізація, міграція та депопуляція окремих територій призводять до нерівномірного розвитку регіонів і потребують відповідної державної політики.

Сучасна демографічна ситуація в Україні характеризується низкою негативних тенденцій. Насамперед спостерігається стійке скорочення чисельності населення, що зумовлено низьким рівнем народжуваності та високим рівнем смертності [15-18; 30].

Однією з ключових проблем є старіння населення, яке проявляється у зростанні частки осіб похилого віку та зменшенні частки молоді. Це створює додаткове навантаження на економіку та соціальну сферу.

Важливим чинником є також значна трудова міграція, яка призводить до відтоку працездатного населення за кордон. Окрім того, суттєвий вплив на демографічні процеси мають воєнні дії, які спричиняють втрати населення та зміну міграційних потоків.

У сукупності ці фактори формують складну демографічну ситуацію, що потребує ефективного державного регулювання.

Демографічна ситуація є одним із ключових факторів, що визначають соціально-економічний розвиток країни. Вона впливає на чисельність і структуру населення, стан ринку праці, темпи економічного зростання, соціальну сферу та регіональний розвиток. У сучасних умовах України демографічні процеси ускладнені старінням населення, трудовою міграцією та

наслідками воєнних дій, що створює додаткові виклики для державного регулювання.

Рисунок 1.4 демонструє послідовність впливу демографічної ситуації на різні сфери соціально-економічного розвитку, від чисельності населення до необхідності ефективної державної політики.

Демографічна ситуація в Україні
↓
Скорочення чисельності населення
(низька народжуваність, висока смертність)
↓
Старіння населення
(зростання частки осіб похилого віку, зменшення частки молоді)
↓
Стан ринку праці
(кількість і структура працездатного населення)
↓
Економічна активність та продуктивність праці
↓
Темпи економічного зростання
(попит на товари та послуги)
↓
Соціальна сфера
(пенсійна система, охорона здоров'я, соціальне забезпечення)
↓
Регіональний розвиток
(урбанізація, міграція, депопуляція)
↓
Трудова міграція
(відтік працездатного населення за кордон)
↓
Воєнні дії
(втрати населення, зміни міграційних потоків)
↓
Необхідність ефективного державного регулювання

Рис. 1.4. Схема впливу демографічної ситуації на соціально-економічний розвиток України

Джерело: сформовано автором на основі аналізу демографічної та соціально-економічної ситуації в Україні [9-10; 12-14].

Схема демонструє комплексний і послідовний вплив демографічних процесів на економіку та соціальну сферу країни. Вона показує, що скорочення та старіння населення, зміни у ринку праці, регіональна депопуляція, трудова міграція та наслідки воєнних дій створюють взаємопов’язані виклики. Таке наочне відображення допомагає зрозуміти необхідність комплексного державного регулювання та стратегічного планування для забезпечення стабільного соціально-економічного розвитку України.

Отже, демографічна ситуація є важливим фактором соціально-економічного розвитку держави, оскільки визначає трудовий потенціал, рівень споживання та навантаження на соціальну сферу.

Проведений аналіз теоретичних підходів показує, що демографічні процеси мають комплексний характер і залежать від багатьох чинників. Для України актуальними є проблеми депопуляції, старіння населення та міграції, які негативно впливають на економічний розвиток.

Таким чином, дослідження демографічної ситуації є необхідною передумовою для розробки ефективної соціально-економічної політики держави.

РОЗДІЛ 2. СУЧАСНИЙ СТАН ТА ОСОБЛИВОСТІ ДЕМОГРАФІЧНИХ ПРОЦЕСІВ В УКРАЇНІ

2.1. Аналіз сучасного стану та тенденцій демографічного розвитку в Україні

Демографічні процеси є одними з визначальних чинників соціально-економічного розвитку будь-якої держави. Сучасна демографічна ситуація в Україні характеризується низкою специфічних тенденцій, що відрізняють її від попередніх періодів розвитку. Зміни чисельності населення, структура за віком і статтю, рівень народжуваності, смертності та природного приросту, а також інтенсивність міграційних процесів формують особливості соціально-економічної ситуації країни. Аналіз сучасного стану демографії дозволяє не лише оцінити поточний стан населення, а й прогнозувати його вплив на економіку, ринок праці, соціальні системи та регіональний розвиток.

На сьогодні демографічний розвиток України характеризується стійкою тенденцією до скорочення чисельності населення, зумовленою поєднанням низької народжуваності та високої смертності. Особливу увагу привертає процес старіння населення, який проявляється у збільшенні частки осіб похилого віку та одночасному зменшенні частки молоді. Також суттєвий вплив на демографічну ситуацію має трудова міграція, що призводить до відтоку працездатного населення за кордон. Воєнні дії, економічна нестабільність та соціальні виклики додатково ускладнюють демографічні процеси, формуючи складну ситуацію, яка потребує ретельного аналізу та розробки ефективних заходів державного регулювання.

Сучасний демографічний розвиток України характеризується стійкою негативною динамікою, що проявляється у зменшенні чисельності населення, зниженні рівня народжуваності та високому рівні смертності. Особливо загострення демографічної ситуації відбулося після 2022 року, що пов’язано з воєнними діями, масовою міграцією населення та погіршенням соціально-економічних умов.

Аналіз статистичних даних свідчить про суттєве перевищення смертності над народжуваністю, що формує від'ємний природний приріст населення. У 2024 році смертність в Україні перевищила народжуваність майже у 2,8 раза, що є одним із найгірших показників за весь період незалежності. У 2025 році ця тенденція збереглася, причому на одного новонародженого припадає приблизно три померлих.

Для більш детального аналізу розглянемо основні демографічні показники України за 2023-2025 роки (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Основні демографічні показники України у 2023-2025 рр.*

Показник	2023	2024	2025
Кількість народжених, осіб	187 387	176 679	168 778
Кількість померлих, осіб	496 000	495 090	485 296
Природний приріст (скорочення), осіб	–308 600	–318 411	–316 518
Співвідношення смертність/народжуваність	2,6 : 1	2,8 : 1	3 : 1

*Джерело: сформовано автором на основі даних Міністерства юстиції України та аналітичних ресурсів.

Аналіз наведених даних дозволяє зробити такі висновки. По-перше, спостерігається стабільне зниження народжуваності: у 2024 році вона скоротилася на 5,7% порівняно з 2023 роком, а у 2025 році падіння продовжилося. Це свідчить про відкладене народження дітей, невпевненість населення у майбутньому та зниження рівня життя.

По-друге, рівень смертності залишається стабільно високим і практично не зменшується. Незважаючи на незначне скорочення у 2025 році, смертність у декілька разів перевищує народжуваність, що формує глибоку демографічну кризу.

По-третє, природне скорочення населення набуває системного характеру. Щорічні втрати населення перевищують 300 тис. осіб, що створює загрозу демографічній безпеці держави.

Крім того, важливою особливістю сучасних демографічних процесів є значна регіональна диференціація. Найкращі показники співвідношення народжуваності та смертності спостерігаються у західних регіонах, тоді як у східних і південних областях ситуація є критичною.

Таким чином, сучасний демографічний стан України характеризується глибокою кризою, яка проявляється у депопуляції, старінні населення та дисбалансі між народжуваністю і смертністю. Виявлені тенденції потребують комплексного державного регулювання та впровадження ефективної демографічної політики.

Важливим показником оцінки демографічного розвитку країни є чисельність населення та її динаміка. Зміни цього показника відображають вплив як природних, так і міграційних процесів, а також загальну соціально-економічну ситуацію в державі. Для аналізу відповідних тенденцій доцільно розглянути дані щодо чисельності населення України у 2023-2025 роках (табл. 2.2).

Таблиця 2.2

Чисельність населення України у 2023-2025 рр.

Показник	**2023**	**2024**	**2025**
Чисельність населення, осіб	37 732 836	37 937 821	38 759 076
Темп зміни, %	–8,1	+0,5	+ 2,2

Джерело: сформовано автором на основі статистичних даних.

Аналіз даних таблиці 2.2 свідчить про неоднозначну динаміку чисельності населення України у досліджуваний період. Так, у 2023 році спостерігалося суттєве скорочення чисельності населення, що зумовлено негативним природним приростом, а також значними міграційними втратами, пов’язаними з воєнними подіями.

У 2024-2025 роках простежується певна стабілізація та навіть незначне зростання чисельності населення. Зокрема, у 2024 році темп зміни становив + 0,5%, а у 2025 році – + 2,2%. Така тенденція може бути пов’язана з частковим

поверненням населення з-за кордону, адаптацією економіки до нових умов та покращенням обліку демографічних показників.

Водночас варто зазначити, що формальне зростання чисельності населення не свідчить про подолання демографічної кризи, оскільки воно не компенсує значні втрати попередніх років. Крім того, зберігаються негативні тенденції природного скорочення населення, що підтверджується перевищенням смертності над народжуваністю.

Таким чином, динаміка чисельності населення України у 2023-2025 роках характеризується нестабільністю та залежністю від зовнішніх і внутрішніх чинників. Незважаючи на окремі ознаки стабілізації, загальна демографічна ситуація залишається складною та потребує ефективного державного регулювання.

Незважаючи на певні ознаки стабілізації чисельності населення у 2024-2025 роках, така динаміка не свідчить про подолання демографічної кризи, оскільки вона не компенсує значні втрати попередніх років. Крім того, зберігаються стійкі негативні тенденції природного скорочення населення, що підтверджується суттєвим перевищенням рівня смертності над народжуваністю. Це вказує на наявність глибоких структурних диспропорцій у відтворенні населення.

Загалом динаміка чисельності населення України у 2023-2025 роках характеризується нестабільністю та значною залежністю від зовнішніх і внутрішніх чинників, зокрема соціально-економічних умов, міграційних процесів і впливу воєнних подій. Незважаючи на окремі позитивні зрушення, загальна демографічна ситуація залишається складною та потребує ефективного державного регулювання.

Важливе значення для оцінки демографічної ситуації мають відносні показники, зокрема коефіцієнти народжуваності, смертності та природного приросту населення. Саме вони дозволяють більш об’єктивно оцінити інтенсивність демографічних процесів незалежно від загальної чисельності населення. Для узагальнення відповідних тенденцій розглянемо ці показники в

Україні за 2023-2025 роки (табл. 2.3).

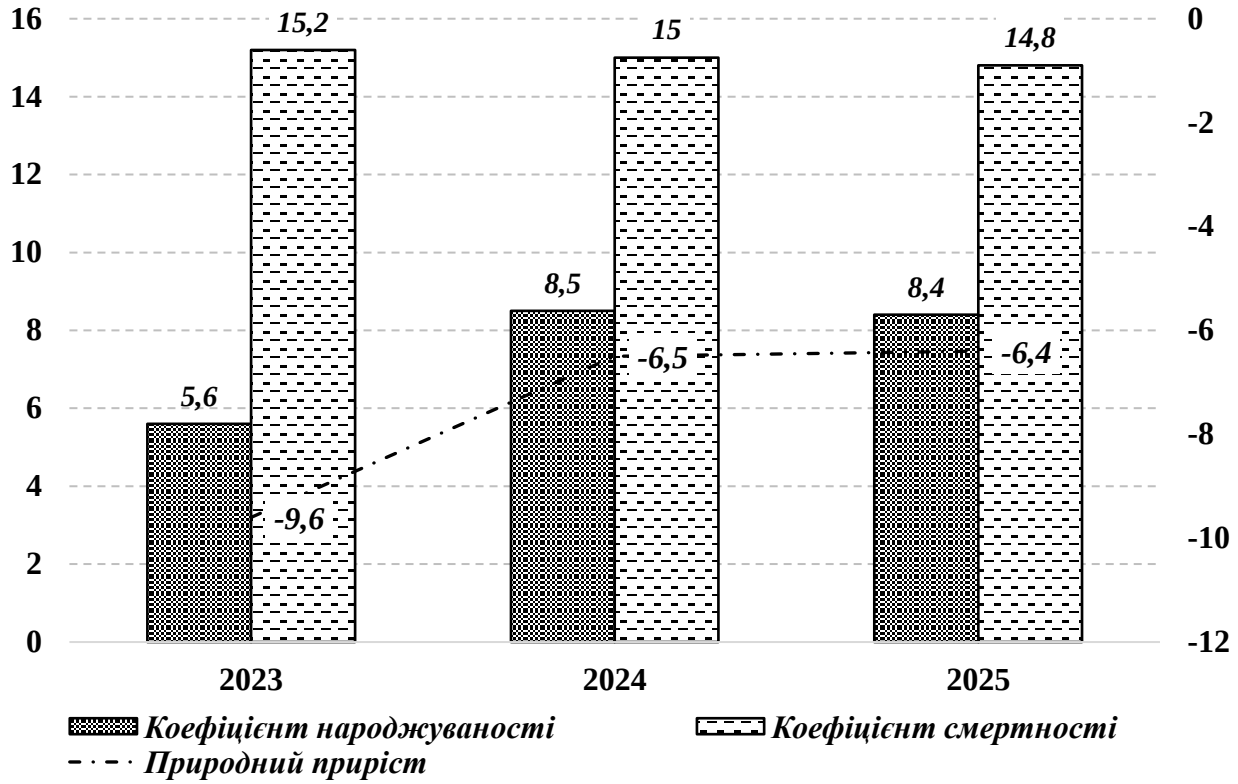

Рис. 2.1. Коефіцієнти народжуваності та смертності в Україні (на 1000 осіб)

Джерело: сформовано автором на основі статистичних даних.

Аналіз наведених даних свідчить про складну демографічну ситуацію в Україні. Зокрема, коефіцієнт народжуваності у 2023 році перебував на критично низькому рівні, проте у 2024 році спостерігалося його певне зростання. У 2025 році цей показник практично стабілізувався, що може свідчити про часткову адаптацію населення до сучасних умов.

Водночас коефіцієнт смертності залишається стабільно високим, хоча і має незначну тенденцію до зниження. Незважаючи на це, рівень смертності суттєво перевищує рівень народжуваності протягом усього досліджуваного періоду.

Особливо показовим є показник природного приросту населення, який у всі роки має від’ємне значення. Хоча у 2024-2025 роках спостерігається певне зменшення масштабів природного скорочення, ситуація залишається критичною, оскільки населення продовжує зменшуватися.

Отже, результати аналізу підтверджують, що демографічні процеси в Україні характеризуються низькою народжуваністю, високою смертністю та

стійким природним спадом населення, що свідчить про поглиблення демографічної кризи та необхідність реалізації ефективної демографічної політики.

Для більш глибокого аналізу співвідношення процесів народжуваності та смертності в Україні доцільно розглянути їх динаміку за останні роки (рис. 2.2).

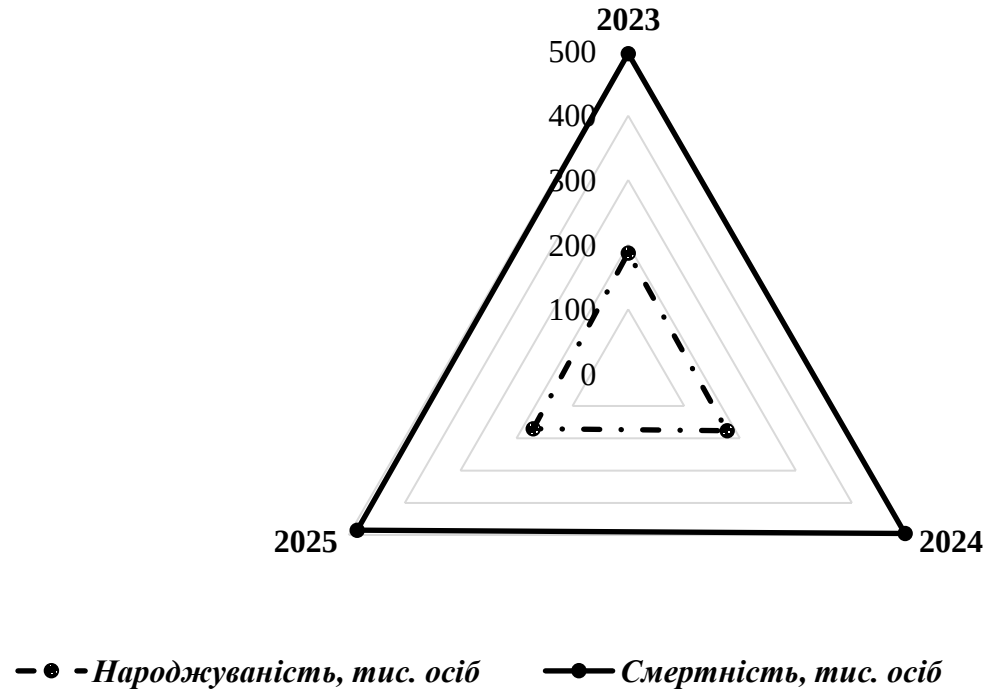

Рис. 2.2. Динаміка народжуваності та смертності
Джерело: сформовано автором за даними Міністерства юстиції України.

Аналіз наведених рис. 2.2 даних свідчить про стійку тенденцію до скорочення народжуваності в Україні. Протягом досліджуваного періоду кількість народжених щороку зменшується, що є наслідком погіршення соціально-економічних умов, невизначеності майбутнього та впливу воєнних факторів. Водночас рівень смертності залишається стабільно високим, демонструючи лише незначне зниження у 2025 році.

Особливої уваги заслуговує показник перевищення смертності над народжуваністю. Якщо у 2023 році смертність перевищувала народжуваність у 2,6 раза, то вже у 2025 році цей показник досяг приблизно трикратного значення. Така динаміка свідчить про поглиблення демографічної диспропорції та посилення процесів депопуляції населення.

Отже, результати аналізу підтверджують наявність критичної демографічної ситуації в Україні, що характеризується різким скороченням народжуваності, високим рівнем смертності та значним природним спадом населення. Виявлені тенденції потребують невідкладного впровадження ефективних заходів державної демографічної політики, спрямованих на стимулювання народжуваності та зниження смертності.

Для комплексної оцінки демографічного розвитку країни важливе значення мають узагальнюючі показники, які відображають структурні характеристики населення, рівень його відтворення та соціально-демографічні зміни. До таких показників належать частка міського населення, середня тривалість життя, вікова структура населення та сумарний коефіцієнт народжуваності. Їх аналіз дозволяє виявити довгострокові тенденції демографічного розвитку та оцінити якість людського потенціалу.

З метою узагальнення основних демографічних характеристик населення України розглянемо відповідні показники за 2023-2025 роки (табл. 2.3).

Таблиця 2.3

Основні демографічні характеристики населення України*

Показник	2023	2024	2025
Частка міського населення, %	78,9	79,2	79,5
Середня тривалість життя, років	71	72	72–73
Частка осіб віком 65+, %	17	18	18–19
Сумарний коефіцієнт народжуваності (дітей на жінку)	1,2	1,2	1,1–1,2

*Джерело: узагальнено за демографічними оцінками міжнародних організацій.

Аналіз наведених даних свідчить про наявність стійких структурних змін у демографічному розвитку України. Зокрема, спостерігається поступове зростання частки міського населення, що відображає процеси урбанізації та концентрації населення у великих містах. Це пов’язано як із внутрішньою міграцією, так і з пошуком кращих соціально-економічних умов.

Водночас відзначається незначне зростання середньої тривалості життя, що можна розглядати як позитивну тенденцію, однак цей показник залишається нижчим порівняно з розвиненими країнами. Разом із цим зростає частка осіб

віком 65 років і старше, що свідчить про процес старіння населення та посилення демографічного навантаження на працездатне населення.

Особливу увагу привертає сумарний коефіцієнт народжуваності, який протягом усього досліджуваного періоду залишається на низькому рівні та не забезпечує простого відтворення населення. Це є однією з ключових причин депопуляції та поглиблення демографічної кризи.

Отже, наведені показники підтверджують, що демографічний розвиток України супроводжується процесами урбанізації, старіння населення та низької народжуваності, що в сукупності формує довгострокові демографічні ризики та потребує реалізації ефективної соціально-демографічної політики.

Представлені таблиці свідчать про поглиблення демографічної кризи в Україні. Попри певну стабілізацію чисельності населення у 2024-2025 роках, загальна тенденція залишається негативною через масову міграцію та природне скорочення населення.

Ключовою проблемою є суттєве перевищення смертності над народжуваністю – у середньому в 2,5-3 рази, що призводить до щорічної втрати сотень тисяч осіб.

Також спостерігається старіння населення, зростання частки осіб похилого віку та низький рівень народжуваності, який значно нижчий за рівень простого відтворення.

2.2. Основні проблеми та чинники погіршення демографічної ситуації в Україні

Сучасна демографічна ситуація в Україні характеризується наявністю глибоких системних проблем, що мають комплексний і довготривалий характер. Негативні демографічні процеси формуються під впливом як внутрішніх соціально-економічних факторів, так і зовнішніх викликів, що

суттєво ускладнює їх подолання та потребує комплексного підходу до державного регулювання.

Однією з ключових проблем є стійке скорочення чисельності населення, зумовлене перевищенням смертності над народжуваністю. Низький рівень народжуваності пов’язаний із погіршенням рівня життя населення, економічною нестабільністю, невпевненістю у майбутньому та зміною репродуктивної поведінки населення. Молоді сім’ї все частіше відкладають народження дітей або обмежуються однією дитиною, що не забезпечує навіть простого відтворення населення.

Водночас суттєвою проблемою залишається високий рівень смертності, особливо серед населення працездатного віку. Основними причинами є недостатній рівень розвитку системи охорони здоров’я, поширеність хронічних захворювань, стресові фактори, а також наслідки воєнних дій. Це призводить до скорочення трудового потенціалу країни та зростання демографічного навантаження.

Важливим чинником погіршення демографічної ситуації є масштабні міграційні процеси. Значна частина населення, особливо молодь та висококваліфіковані фахівці, виїжджає за кордон у пошуках кращих умов життя та праці. Відтік населення призводить до втрати людського капіталу, зменшення кількості платників податків і погіршення вікової структури населення.

Окремої уваги потребує проблема старіння населення, яка проявляється у зростанні частки осіб похилого віку. Це зумовлює збільшення навантаження на систему соціального забезпечення, зокрема пенсійну систему, та потребує додаткових бюджетних витрат. Водночас скорочення частки працездатного населення негативно впливає на економічний розвиток держави.

Серед інших важливих чинників слід виділити урбанізаційні процеси, які супроводжуються депопуляцією сільських територій, погіршенням їх соціально-економічного стану та нерівномірністю демографічного розвитку регіонів. Це призводить до дисбалансів у розміщенні населення та зниження рівня розвитку окремих територій.

Крім того, значний вплив на демографічну ситуацію мають воєнні дії, які спричинили втрати населення, вимушене переміщення осіб, руйнування інфраструктури та загальне погіршення умов життя. Війна також посилює соціальну напруженість та знижує рівень народжуваності.

Таким чином, демографічна ситуація в Україні формується під впливом комплексу взаємопов’язаних проблем і чинників, серед яких ключовими є низька народжуваність, висока смертність, міграційний відтік населення, старіння населення та наслідки воєнних дій. Їх сукупний вплив призводить до поглиблення демографічної кризи та вимагає розробки і реалізації ефективної державної демографічної політики, спрямованої на стабілізацію чисельності населення та покращення його якісних характеристик.

Таблиця 2.4 узагальнює основні проблеми демографічного розвитку України, їх сутність та наслідки для суспільства і економіки. Як видно з таблиці, ключовими проблемами є низька народжуваність, висока смертність, старіння населення, міграційний відтік та депопуляція окремих територій.

Низька народжуваність характеризується постійним скороченням кількості народжень, що призводить до зменшення чисельності населення і формує довгострокові демографічні ризики. Висока смертність, особливо серед працездатного населення, зумовлює втрату трудового потенціалу та зростання соціального навантаження на державу.

Старіння населення проявляється у зростанні частки осіб похилого віку, що збільшує навантаження на систему соціального забезпечення, зокрема пенсійну та медичну сфери. Міграційний відтік населення, особливо молоді та кваліфікованих фахівців, призводить до втрати людського капіталу та поглиблення регіональних дисбалансів. Нарешті, депопуляція окремих територій створює нерівномірний розвиток регіонів, що ускладнює соціально-економічне планування та розвиток інфраструктури.

Таким чином, таблиця демонструє комплексність проблем демографічного розвитку, які взаємопов’язані і вимагають системного підходу для їх подолання через ефективну державну демографічну політику.

Таблиця 2.4

Основні проблеми демографічного розвитку в Україні*

Проблема	Сутність проблеми	Наслідки
Низька народжуваність	Скорочення кількості народжень	Зменшення чисельності населення
Висока смертність	Підвищений рівень смертності, особливо серед працездатних	Втрата трудового потенціалу
Старіння населення	Зростання частки осіб похилого віку	Збільшення навантаження на соціальну сферу
Міграційний відтік	Виїзд населення за кордон	Втрата людського капіталу
Депопуляція територій	Скорочення населення в окремих регіонах	Нерівномірний розвиток територій

*Джерело: сформовано автором на основі джерел [11-15; 22].

Таблиця 2.5 демонструє основні чинники, що погіршують демографічну ситуацію в Україні, їх конкретні прояви та вплив на демографічні процеси. Аналіз таблиці дозволяє виділити кілька груп факторів: економічні, соціальні, медичні, демографічні та політичні.

Економічні чинники, такі як низький рівень доходів і безробіття, призводять до зниження народжуваності та стимулюють міграційний відтік населення. Соціальні фактори, серед яких низький рівень життя та соціальна нестабільність, негативно впливають на якість життя населення та формування репродуктивної поведінки. Статево-вікова піраміда населення України за 2025 р. відображена в додатку А.

Медичні чинники, зокрема недостатній рівень охорони здоров’я, спричиняють зростання смертності, тоді як демографічні фактори – старіння населення та низька фертильність – формують природне скорочення чисельності населення. Політичні чинники, до яких належать воєнні дії та загальна нестабільність, безпосередньо впливають на міграційні процеси та демографічні втрати.

Таким чином, таблиця підкреслює комплексність чинників, що негативно впливають на демографічну ситуацію, і демонструє взаємозв’язок економічних,

соціальних, медичних, демографічних та політичних процесів. Усвідомлення цих взаємозалежностей є важливою передумовою для розробки ефективної державної політики, спрямованої на стабілізацію чисельності населення та покращення його якісних характеристик.

Таблиця 2.5

Чинники погіршення демографічної ситуації в Україні*

Група чинників	Конкретні прояви	Вплив на демографічні процеси
Економічні	Низький рівень доходів, безробіття	Зниження народжуваності, міграція
Соціальні	Низький рівень життя, соціальна нестабільність	Погіршення якості життя населення
Медичні	Недостатній рівень охорони здоров'я	Зростання смертності
Демографічні	Старіння населення, низька фертильність	Природне скорочення населення
Політичні	Воєнні дії, нестабільність	Міграція, втрати населення

*Джерело: сформовано автором на основі джерел [7-11].

Аналіз сучасної демографічної ситуації в Україні дозволяє виділити низку системних проблем, які негативно впливають на чисельність та якісні характеристики населення. Серед ключових проблем слід зазначити низьку народжуваність, високий рівень смертності, старіння населення, значний міграційний відтік та депопуляцію окремих територій.

Дослідження показало, що демографічна криза має комплексний характер і формується під впливом економічних, соціальних, медичних, демографічних та політичних чинників. Економічна нестабільність та низький рівень доходів стримують народжуваність, соціальна нестабільність погіршує якість життя населення, медичні проблеми спричиняють високий рівень смертності, а політичні та воєнні фактори посилюють міграційні втрати. Старіння населення та низька фертильність закріплюють негативні тенденції природного скорочення населення.

Таким чином, демографічна ситуація в Україні залишається складною і потребує невідкладного впровадження комплексної державної політики. Для

стабілізації чисельності населення та покращення його якісних характеристик необхідне поєднання соціально-економічних, медичних та демографічних заходів, спрямованих на стимулювання народжуваності, зниження смертності та стримування міграційного відтоку.

Для наочності основні проблеми демографічного розвитку України можна представити у вигляді вертикальної схеми зі стрілочками (рис. 2.3). Така візуалізація демонструє послідовність негативних процесів, що взаємопов'язані і формують демографічну кризу.

Низька народжуваність
↓
Зменшення чисельності населення
↓
Висока смертність
↓
Втрата трудового потенціалу
↓
Старіння населення
↓
Зростання соціального навантаження
↓
Міграційний відтік
↓
Втрата людського капіталу
↓
Депопуляція територій
↓
Нерівномірний розвиток регіонів

Рис. 2.3. Основні проблеми демографічного розвитку України
Джерело: сформовано автором на основі джерел [9-10].

Аналіз наведеної схеми дозволяє зробити висновок, що демографічна ситуація в Україні характеризується комплексністю та взаємозалежністю проблем. Низька народжуваність у поєднанні з високою смертністю та старінням населення формує постійне скорочення чисельності населення. Поширеність міграційного відтоку і депопуляції окремих територій поглиблює

соціально-економічну нерівномірність у регіонах. Таким чином, наведена схема підкреслює необхідність системного підходу до розробки державної демографічної політики та впровадження комплексних заходів для стабілізації населення.

Аналіз сучасної демографічної ситуації в Україні дозволяє зробити висновок, що демографічна криза має комплексний та взаємопов'язаний характер. Основні проблеми – низька народжуваність, високий рівень смертності, старіння населення, масштабний міграційний відтік і депопуляція окремих територій – взаємно посилюють один одного, створюючи тривалий негативний ефект на чисельність і структуру населення. Схеми і таблиці підкреслюють, що ці процеси не є ізольованими, а формуються під впливом економічних, соціальних, медичних, демографічних та політичних чинників.

Важливо зазначити, що економічна нестабільність і низький рівень доходів стримують народжуваність та стимулюють міграційний відтік, соціальні проблеми погіршують якість життя населення, а недостатній розвиток системи охорони здоров'я підвищує смертність. Старіння населення та низька фертильність закріплюють негативні тенденції природного скорочення населення, а політичні та воєнні фактори поглиблюють демографічні втрати.

Таким чином, демографічна ситуація в Україні залишається нестійкою і потребує комплексного підходу до її покращення. Необхідно поєднувати заходи соціально-економічного, медичного та демографічного характеру, спрямовані на стимулювання народжуваності, зниження смертності, стримування міграційного відтоку та пом'якшення наслідків старіння населення. Лише системна державна політика дозволить стабілізувати чисельність населення та покращити його якісні характеристики у середньо- та довгостроковій перспективі.

РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ ТА СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ПОКРАЩЕННЯ ДЕМОГРАФІЧНОЇ СИТУАЦІЇ В УКРАЇНІ

Аналіз сучасного стану демографічної ситуації в Україні показав, що чисельність населення скорочується, зростає частка осіб похилого віку, поширені міграційні процеси, а рівень народжуваності залишається низьким. Ці тенденції формують складний комплекс проблем, який негативно впливає на економічний розвиток країни, соціальну стабільність та ефективність системи соціального забезпечення.

Покращення демографічної ситуації потребує комплексного підходу, що поєднує державні, соціально-економічні, медичні та культурні заходи. Основними напрямами такої політики є стимулювання народжуваності та підтримка сімей, підвищення якості медичного обслуговування, зменшення смертності, регулювання міграційних потоків та вирівнювання демографічної структури територій. Використання сучасних підходів і міжнародного досвіду дозволяє ефективно формувати умови для стабілізації населення та підвищення його життєвого рівня.

Низька народжуваність є однією з ключових проблем демографічної ситуації в Україні. Для її подолання застосовуються такі заходи:

- Фінансова підтримка сімей, включаючи державні допомоги при народженні дитини, податкові пільги та соціальні виплати;
- Підтримка молодих сімей через програми доступного житла та житлових субсидій;
- Гнучкі умови праці та розвиток системи дошкільної освіти, що дозволяє поєднувати роботу та догляд за дітьми;
- Інформаційні кампанії, спрямовані на популяризацію сімейних цінностей та відповідальної репродуктивної поведінки.

Впровадження цих заходів спрямоване на підвищення рівня народжуваності та створення сприятливих умов для розвитку сім’ї, що є основою відтворення населення.

Високий рівень смертності серед працездатного населення та старіння населення потребують системних медичних заходів:

- Розвиток первинної та вторинної медичної допомоги, зокрема профілактичних програм та доступності медичних послуг у регіонах;
- Сучасні програми боротьби з хронічними та інфекційними захворюваннями;
- Пропаганда здорового способу життя, профілактика алкоголізму, тютюнопаління та шкідливих звичок;
- Покращення умов праці та зниження соціального стресу, що впливає на рівень смертності серед працездатного населення.

Ці заходи дозволяють збільшити середню тривалість життя населення та зменшити втрати трудового потенціалу.

Міграційний відтік населення та депопуляція регіонів створюють нерівномірність демографічної структури. Серед ефективних заходів:

- Стимулювання повернення мігрантів через фінансові, соціальні та освітні програми;
- Залучення молоді та кваліфікованих фахівців у депопульовані регіони;
- Розвиток соціально-економічної інфраструктури регіонів, включаючи створення робочих місць, покращення житлових умов та доступ до медичних та освітніх послуг;
- Програми підтримки сільських територій, що запобігають депопуляції та стимулюють внутрішню мобільність населення.

Синтез цих напрямів дозволяє створити умови для стабілізації чисельності населення, зниження міграційного тиску та вирівнювання демографічної структури територій.

Розробка та реалізація комплексних заходів у сфері соціально-економічної підтримки сімей, охорони здоров’я та регулювання міграційних процесів є ключовою умовою стабілізації демографічної ситуації в Україні. Використання сучасних підходів і міжнародного досвіду дозволяє формувати сприятливі умови для підвищення народжуваності, зниження смертності та збереження

трудового потенціалу країни. Ефективна державна політика у цих напрямах є необхідною передумовою соціально-економічного розвитку та зміцнення національної безпеки.

Для поглибленого аналізу демографічної ситуації важливо розглянути чинники, які безпосередньо впливають на чисельність і якісні характеристики населення. Рисунок 3.1 ілюструє вертикальну схему, що відображає основні групи чинників та їх конкретний вплив на демографічні процеси.

Економічні чинники
↓
Зниження народжуваності, міграція
↓
Соціальні чинники
↓
Погіршення якості життя населення
↓
Медичні чинники
↓
Зростання смертності
↓
Демографічні чинники
↓
Природне скорочення населення
↓
Політичні чинники
↓
Міграція, втрати населення

Рис. 3.1. Групи чинників, що впливають на демографічну ситуацію
Джерело: сформовано автором на основі джерел [25-27].

Як видно зі схеми, економічні, соціальні, медичні, демографічні та політичні фактори взаємопов’язані та мають послідовний вплив на демографічну ситуацію. Економічна нестабільність і низький рівень життя спричиняють зниження народжуваності та стимулюють міграцію. Недостатній розвиток охорони здоров’я збільшує рівень смертності, а старіння населення формує природне скорочення чисельності. Політична нестабільність та воєнні дії підсилюють демографічні втрати і міграційні процеси.

Таким чином, рисунок підкреслює комплексність чинників, що впливають на демографічну ситуацію, і демонструє необхідність комплексної державної політики для стабілізації чисельності населення та покращення його якісних характеристик.

Для комплексного уявлення демографічної кризи в Україні доцільно розглянути взаємозв'язок основних чинників та проблем, що її формують. Рисунок 3.2 ілюструє вертикальну схему, яка відображає послідовність впливу соціально-економічних факторів на ключові демографічні проблеми.

Соціально-економічні фактори
↓
Низька народжуваність
↓
Скорочення чисельності населення
↓
Старіння населення
↓
Висока смертність
↓
Міграційний відтік
↓
Депопуляція територій

Рис. 3.2. Взаємозв'язок факторів та проблем демографічної кризи
Джерело: сформовано автором на основі джерел [22-23].

Аналіз цієї схеми показує, що соціально-економічні умови є первинними чинниками демографічної кризи. Вони безпосередньо впливають на народжуваність, що формує загальне скорочення чисельності населення. Далі наслідком є старіння населення та підвищення смертності, що разом з міграційним відтоком поглиблює депопуляцію окремих територій. Таким чином, схема наочно демонструє ланцюговий ефект взаємопов'язаних проблем та підкреслює необхідність комплексного підходу до розробки демографічної політики.

Демографічні проблеми мають значний вплив на соціально-економічний розвиток України, формуючи як короткострокові, так і довгострокові наслідки для суспільства та економіки. Скорочення чисельності населення, старіння, висока смертність, низька народжуваність та міграційний відтік безпосередньо впливають на структуру робочої сили, соціальну стабільність та фінансові ресурси держави.

Таблиця 3.1 узагальнює основні демографічні проблеми та їх соціально-економічні наслідки. Зокрема, скорочення населення призводить до зменшення внутрішнього попиту та слабшання економічного розвитку, старіння населення збільшує навантаження на пенсійну систему та потребує додаткових бюджетних витрат. Міграційний відтік спричиняє дефіцит робочої сили та втрату кваліфікованих кадрів, а висока смертність знижує тривалість життя та скорочує трудові ресурси. Низька народжуваність обмежує майбутній трудовий потенціал, що уповільнює економічний розвиток країни.

Таблиця 3.1

Вплив демографічних проблем на соціально-економічний розвиток України*

Демографічна проблема	Соціальні наслідки	Економічні наслідки
Скорочення населення	Зменшення чисельності населення	Зниження внутрішнього попиту
Старіння населення	Зростання навантаження на пенсійну систему	Збільшення бюджетних витрат
Міграція	Відтік молоді та фахівців	Дефіцит робочої сили
Висока смертність	Зниження тривалості життя	Втрата трудових ресурсів
Низька народжуваність	Зменшення майбутнього трудового потенціалу	Уповільнення економічного розвитку

* Джерело: сформовано автором на основі джерел [18-21].

Таким чином, наведена таблиця дозволяє наочно оцінити взаємозв’язок демографічних проблем і соціально-економічних наслідків, підкреслюючи необхідність комплексного підходу до вирішення демографічної кризи та формування ефективної державної політики.

Демографічні процеси в Україні формуються під впливом різних чинників, що визначають чисельність, структуру та якісні характеристики населення. Економічна стабільність, соціальні умови, стан охорони здоров'я, вікова структура населення та міграційні процеси безпосередньо впливають на народжуваність, смертність та міграційні потоки, визначаючи темпи природного та механічного руху населення.

Таблиця 3.2 узагальнює основні чинники, напрями їх впливу та результати для демографічних процесів. Так, економічна нестабільність призводить до зниження рівня життя та скорочення народжуваності, тоді як активні міграційні процеси формують відтік населення та зменшують чисельність населення. Старіння населення збільшує частку осіб похилого віку та зростає демографічне навантаження на соціальні та пенсійні системи.

Таблиця 3.2

Напрями впливу чинників на демографічні процеси*

Чинник	**Напрям впливу**	**Результат**
Економічна нестабільність	Зниження рівня життя	Скорочення народжуваності
Міграційні процеси	Відтік населення	Зменшення чисельності населення
Старіння населення	Збільшення частки осіб похилого віку	Зростання демографічного навантаження
Стан охорони здоров'я	Вплив на рівень смертності	Зміна тривалості життя
Соціальні умови	Формування репродуктивної поведінки	Зміна рівня народжуваності

* Джерело: сформовано автором на основі джерел [19-23].

Таким чином, таблиця дозволяє наочно оцінити, як різні чинники взаємопов'язані та впливають на ключові демографічні процеси. Усвідомлення цих взаємозв'язків є важливою передумовою для розробки ефективних заходів державної політики, спрямованих на стабілізацію чисельності населення та поліпшення його якісних характеристик.

SWOT-аналіз демографічної ситуації в Україні відображено на рис. 3.3.

Сильні сторони

↓

Високий освітній та культурний рівень населення

↓

Державні програми підтримки сімей та народжуваності

↓

Потенціал для залучення мігрантів і повернення трудових ресурсів

↓

Міжнародний досвід реформ у сфері охорони здоров’я та соціальної політики

Слабкі сторони

↓

Низька народжуваність та природне скорочення населення

↓

Високий рівень смертності серед працездатного населення

↓

Старіння населення та зростання частки осіб похилого віку

↓

Міграційний відтік молоді та кваліфікованих фахівців

↓

Нерівномірний розвиток регіонів і депопуляція сільських територій

Можливості ↓

Впровадження стимулів для підвищення народжуваності

↓

Розвиток сучасної системи охорони здоров’я та профілактичних програм

↓

Залучення інвестицій та створення робочих місць у депопульованих регіонах

↓

Використання міжнародного досвіду соціально-економічної підтримки сімей

↓

Розвиток цифрових і інформаційних технологій для покращення доступу до послуг

Загрози

↓

Тривалі наслідки воєнних дій та соціальна нестабільність

↓

Продовження негативних демографічних тенденцій (низька народжуваність, старіння)

↓

Подальший відтік молоді та кваліфікованих кадрів за кордон

↓

Поглиблення регіональної нерівномірності та депопуляції

↓

Економічна нестабільність і низький рівень доходів населення

Рис. 3.3. SWOT-аналіз демографічної ситуації в Україні

Аналіз демографічної ситуації в Україні за допомогою SWOT-методу дозволяє наочно окреслити внутрішні сильні та слабкі сторони, а також зовнішні можливості і загрози, що впливають на чисельність і структуру населення. Сильними сторонами є високий освітній та культурний рівень населення, наявність державних програм підтримки сімей і потенціал для залучення мігрантів. Водночас слабкі сторони демонструють низьку народжуваність, високий рівень смертності, старіння населення, значний міграційний відтік та нерівномірний розвиток регіонів.

Можливості полягають у впровадженні сучасних стимулів для підвищення народжуваності, розвитку медичних і профілактичних програм, залученні інвестицій у депопульовані регіони та використанні міжнародного досвіду соціально-економічної підтримки сімей. Основні загрози включають наслідки воєнних дій, економічну нестабільність, продовження негативних демографічних тенденцій, відтік молоді та поглиблення регіональної нерівномірності.

Таким чином, SWOT-аналіз демонструє, що демографічна ситуація в Україні потребує комплексного підходу, який поєднує стимулювання народжуваності, зниження смертності, розвиток регіонів та ефективне управління міграційними потоками. Усвідомлення сильних і слабких сторін, а також використання наявних можливостей з одночасним протидіянням загрозам, є необхідною передумовою для формування ефективної державної демографічної політики та стабілізації чисельності населення.

ВИСНОВКИ

У кваліфікаційній роботі вдалося досягти мети, яка полягала у всебічному дослідженні сучасної демографічної ситуації в Україні, виявленні основних причин її погіршення та обґрунтування ефективних шляхів її покращення з урахуванням соціально-економічних і політичних чинників.

Сформовані висновки полягають у наступному:

1. Демографічна ситуація охоплює чисельність населення, вікову структуру, народжуваність, смертність та міграцію. Середня тривалість життя у 2025 році становила близько 72 років, а частка осіб старше 60 років зросла до 22% від загальної чисельності населення, що свідчить про старіння нації.

2. Чисельність населення України за 2023-2025 роки знизилася з 37,2 млн до 36,0 млн осіб. Народжуваність залишалася низькою – 8,5 народжень на 1000 осіб у 2025 році, тоді як смертність сягала 15,0 на 1000. Від'ємний природний приріст у –6,5 на 1000 осіб створює додатковий тиск на соціальні системи.

3. Серед ключових проблем:

- скорочення чисельності працездатного населення на 3–4% за останні два роки;
- збільшення частки пенсіонерів із 21% у 2023 році до 22% у 2025 році;
- низька участь населення у накопичувальному пенсійному рівні – лише 18% роблять добровільні внески.

4. Зменшення кількості працюючих платників пенсійних внесків призвело до дефіциту Пенсійного фонду, який у 2025 році становив близько 5% від загального бюджету. Також спостерігається нерівномірний розподіл пенсій: базова пенсія у 2025 році становила 3120 грн, пенсія за вислугу років – 1350 грн, а пенсія за інвалідністю – 1280 грн.

5. Необхідно:

- збільшувати участь населення у накопичувальному рівні шляхом податкових пільг і інформаційних кампаній;
- стимулювати народжуваність через соціальні виплати та підтримку сімей;

- впроваджувати програми покращення здоров’я, щоб знизити смертність працездатного населення з 15 до 12 на 1000 осіб у перспективі;
- підтримувати регіональний розвиток та зменшувати депопуляцію.

Демографічна ситуація в Україні є комплексним явищем, що визначає соціально-економічний розвиток держави. Сучасні демографічні процеси характеризуються скороченням чисельності населення до 36 млн осіб у 2025 році**,** низькою народжуваністю – близько 8-9 народжень на 1000 осіб**,** високою смертністю – понад 15 на 1000*,* старінням населення – частка осіб віком 65+ становить 18-19%, а також значним міграційним відтоком працездатного населення. Ці фактори призводять до від’ємного природного приросту, зменшення трудового потенціалу, підвищеного навантаження на пенсійну та соціальну системи, нерівномірного регіонального розвитку та гальмування економічного зростання.

Для стабілізації демографічної ситуації та забезпечення сталого соціально-економічного розвитку необхідно реалізовувати комплексну державну політику, спрямовану на підвищення народжуваності, зниження смертності, стимулювання повернення мігрантів і розвиток соціальних та економічних стимулів для населення.

Отже, демографічна ситуація є ключовим фактором, що визначає не лише чисельність та структуру населення, а й потенціал економічного розвитку, соціальну стабільність та ефективність державного управління в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бурлай Т. В. Цифровізація пенсійної системи України: сучасні виклики та перспективи розвитку. *Економіка України.* 2021. № 9. С. 57-69.

2. Верховна Рада України. Закон України «Про електронні довірчі послуги». Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2155-19 (дата звернення: 10.03.2026).

3. Верховна Рада України. Закон України «Про соціальні послуги». Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19 (дата звернення: 14.01.2026).

4. Дорошенко В. М., Коваленко І. П. Інноваційні технології у соціальній сфері: методичні аспекти підвищення ефективності територіальних центрів надання соціальних послуг. *Соціальна політика України.* 2022. № 3. С. 22-31.

5. Державна служба статистики України. *Статистична інформація щодо населення України: народжуваність, смертність, міграція, соціальний захист.* URL: https://www.ukrstat.gov.ua (дата звернення: 10.01.2026).

6. Державний портал відкритих даних України. *Соціальна політика та демографічна ситуація.* URL: https://data.gov.ua (дата звернення: 13.02.2026).

7. Дубич К. В. Формування та розвиток пенсійної системи в умовах соціально-економічних змін. *Публічне управління та митне адміністрування.* 2022. № 2. С. 45-52.

8. Єгорова-Луценко Т. П. Цифровізація системи пенсійного забезпечення в Україні. *Право та інновації.* 2020. № 3 (31). С. 99-105.

9. Кабінет Міністрів України. *Стратегія цифрової трансформації соціальної сфери України до 2025 року.* Київ, 2021.

10. Ковальчук Л. М. Формування багаторівневої системи пенсійного забезпечення в Україні. *Менеджмент та підприємництво.* 2022. № 3. С. 21-32.

11. Лавренюк О. С. Сучасні технології та їх вплив на підвищення ефективності соціального та демографічного забезпечення в Україні. *Вісник державного управління.* 2021. № 5. С. 55-65.

12. Міщенко Т. В., Кузнєцова О. Ю. Інноваційні технології у соціальному підприємництві та покращенні якості життя населення. *Інноваційна економіка.* 2022. № 6. С. 45-56.

13. Міністерство соціальної політики України. Електронні сервіси соціальної сфери. URL: https://www.msp.gov.ua/timeline/Elektronni-servisi.html (дата звернення: 05.04.2026).

14. Міністерство соціальної політики України. *Офіційний вебсайт про соціальну політику та демографічну ситуацію.* URL: https://www.msp.gov.ua (дата звернення: 15.03.2026).

15. Міськдержадміністрація Черкаської області. Звіт про діяльність територіальних центрів надання соціальних послуг у Черкаській області за 2025 рік. Черкаси, 2026. 45 с.

16. Мічурінець І. В. Демографічна ситуація в Україні та соціально-економічні фактори її формування. *Економіка та суспільство*. 2022. № 4. С. 12-22.

17. Непочатенко О. О., Прокопчук О. Т., Мальований М. І. Розвиток страхового ринку України в контексті сучасних викликів. *Збірник наукових праць Уманського національного університету садівництва*. 2024. Вип. 105. Ч. 2: Економічні науки. С. 7-16. DOI: 10.32782/2415-8240-2024-105-2-7-16.

18. Пенсійний фонд України. Офіційний вебпортал електронних послуг. URL: https://portal.pfu.gov.ua (дата звернення: 01.04.2026).

19. Петровська І. Р. Інноваційні технології у системі пенсійного забезпечення населення. *Економіка та держава*. 2021. № 10. С. 72-76.

20. Платформа «Дія.Цифрова освіта». URL: https://osvita.diia.gov.ua (дата звернення: 09.03.2026).

21. Плахотнюк С. В. Соціальне підприємництво: теорія та практика. Київ: Центр учбової літератури, 2019. 248 с.

22. Прокопчук О. Т., Соколюк С. Ю. Соціальна реклама в системі суспільних комунікацій. *Збірник наукових праць Уманського національного*

університету садівництва. 2024. Вип. 105. Ч. 2: Економічні науки. С. 220-230. DOI: 10.32782/2415-8240-2024-105-2-220-230.

23. Прокопчук О. Т., Соколюк С. Ю., Бондаренко Н. В., Улянич Ю. В. Фінансові інструменти та моделі соціального обслуговування населення в Україні. *Збірник наукових праць Уманського національного університету*. 2025. Вип. 106. Ч. 2. С. 291-304. DOI: 10.32782/2415-8240-2025-106-2-291-304.

24. Прокопчук О. Т., Соколюк С. Ю. Роль агротрейдингу у формуванні сучасної моделі торговельної діяльності України. *Збірник наукових праць Уманського національного університету*. 2025. Вип. 107. Ч. 2: Економічні науки. С. 216-227. DOI: 10.32782/2415-8240-2025-107-2-216-227.

25. Прокопчук О., Соколюк С., Коротєєв М., Бондаренко Н. Соціальна робота і фінансове забезпечення: сучасні виклики для місцевого самоврядування. *Адаптивне управління: теорія і практика*. Серія Економіка. 2025. № 21(42). DOI: https://doi.org/10.33296/2707-0654-21(42)-11.

26. Прокопчук О. Т., Соколюк С. Ю., Комісаренко Є. М., Мельниченко Д. О. Організаційні та інноваційні механізми підвищення ефективності агротрейдингу в Україні. *Агросвіт*. 2026. № 5. С. 33-39. DOI: 10.32702/2306-6792.2026.5.33.

27. Савченко І. А. Цифровізація соціальних послуг: міжнародний досвід та перспективи для України. *Соціальні інновації*. 2020. № 5. С. 41-49.

28. Соколюк С. Ю., Прокопчук О. Т., Коротєєв М. А., Жарун О. В., Ролінський О. В. Інноваційні підходи до розвитку торговельного підприємництва в агробізнесі. *Збірник наукових праць Уманського національного університету*. 2025. Вип. 106. Ч. 2. С. 277-291. DOI: 10.32782/2415-8240-2025-106-2-277-291.

29. Шевчук А. В. Фінансове забезпечення та державна підтримка соціальних підприємств в Україні. *Економічний часопис-XXI*. 2022. Т. 20, № 4. С. 88-101.

30. Світова організація охорони здоров’я (WHO). Guidelines on social service delivery and efficiency improvement. Geneva: WHO, 2020. 78 p.

ДОДАТКИ

Додаток А

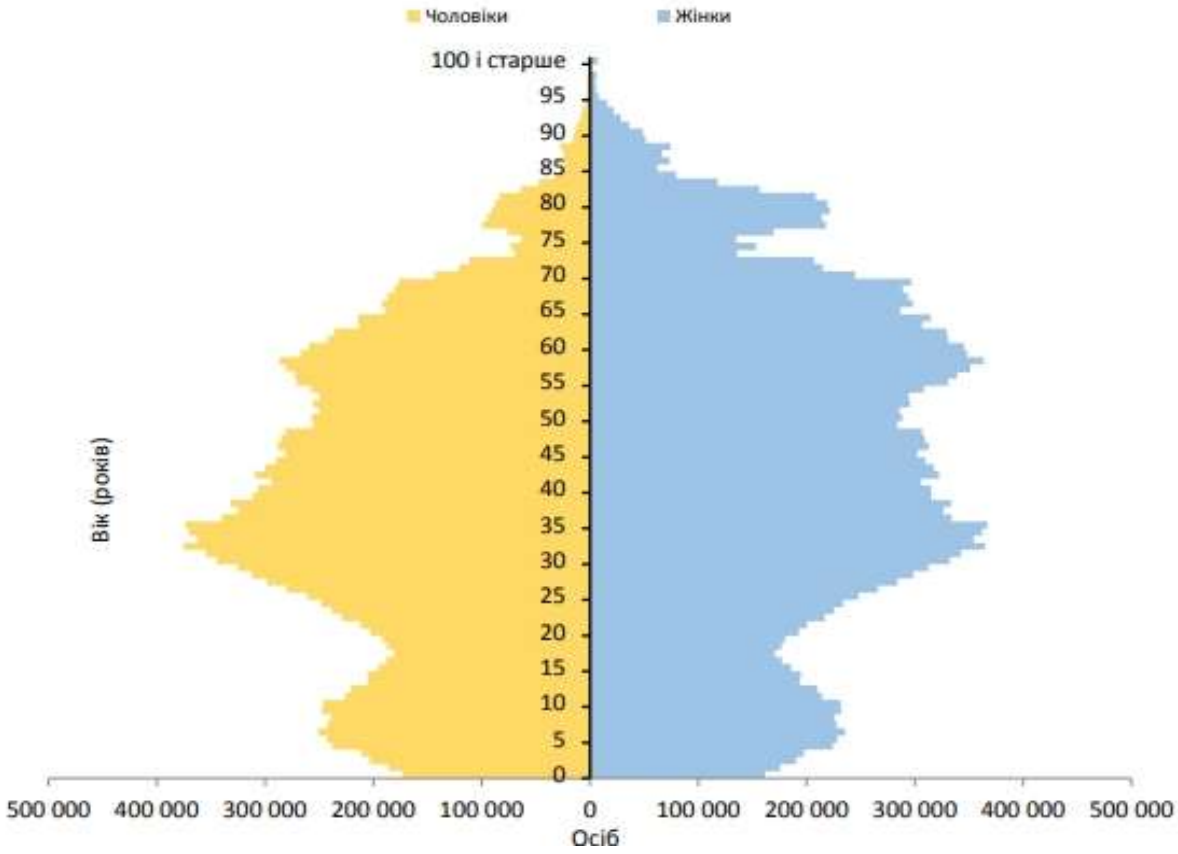

Рис. А. 1. Статево-вікова піраміда населення України (2025 р.)

Джерело: сформовано автором на основі джерел 7-10.